

บทที่ 2

วิถีวิทยาในการศึกษาและเรื่องเล่านอกกรอบกำแพง

2.1 มโนทัศน์เรือนจำ: เมื่อผู้ศึกษาถูกคุมขัง

ขณะที่กำลังศึกษาในระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง โดยส่วนใหญ่เมื่อถึงวันหยุด ผู้ศึกษาก็จะเดินกลับบ้านซึ่งห่างออกไปประมาณ 30 กิโลเมตร และมีอยู่ครั้งหนึ่งในการเดินทางด้วยรถจักรยานยนต์ ระหว่างทางผู้ศึกษาพบว่ามีคนด่านตรวจและมีเจ้าหน้าที่ราชการกำลังปฏิบัติหน้าที่ กวดขันจับกุมผู้ไม่สวมหมวกนิรภัยอยู่ และผู้ศึกษาที่รู้ตัวว่าเป็นหนึ่งในผู้ประพฤติดิถุภพหมายขื่อนี้เช่นกันและกำลังจะโดนจับกุม หากยังมุ่งหน้าเดินทางต่อไป ดังนั้นผู้ศึกษาจึงกลับรถแต่ทันใดนั้นเองมีเจ้าหน้าที่ท่านหนึ่งเห็นความพยายามในการหลบเลี่ยงกฎหมายของผู้ศึกษาจึงได้กระโดดเข้ามาขวางเส้นทาง และด้วยความกระชั้นชิดทำให้ผู้ศึกษาไม่สามารถหยุดรถได้จึงหักหลบแต่ก็ทำให้รถล้มลงพร้อมกับเจ้าหน้าที่คนดังกล่าว หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่ก็ขึ้นขึ้นพร้อมกับระดมหมัดและเท้า มาที่ผู้ศึกษาเปรียบดั่งว่าโกรธแค้นกันมาแสนนานก่อนหน้านี้ อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาที่ไม่ได้ตอบโต้ เพราะกำลังรู้สึกงุนงงจากการที่รถล้มลง และระหว่างที่ผู้ศึกษาโดนลงทัณฑ์โดยเจ้าหน้าที่อยู่นั้น ก็ได้มีเสียงตะโกนเชิงตำหนิจากแม่ค้าที่วิ่งเตี้ยข้างทางที่เห็นเหตุการณ์พร้อมกับไทยมุงอีกจำนวนหนึ่งว่าให้หยุดความรุนแรงที่กระทำต่อผู้ศึกษา เสียที ซึ่งมันก็ได้ผลเพราะทำให้เจ้าหน้าที่เริ่มรู้สึกตัวว่าพื้นที่แห่งนี้ได้มีเพียงผู้ใช้อำนาจและผู้ถูกลงทัณฑ์ แต่ยังมีผู้สังเกตการณ์อีกจำนวนมากที่รู้สึกต่อต้าน ไม่เห็นด้วย และอาจทำให้การลงทัณฑ์นั้นขาดความชอบธรรม ดังนั้นเจ้าหน้าที่จึงแก้ไขสถานการณ์ด้วยกระบวนการเปลี่ยนผ่านจาก “ซ้อม” ต่อหน้าสาธารณชน กลายเป็นการใส่กุญแจมือเยี่ยงผู้กระทำผิดร้ายแรงและพาเข้าไป “ซ้อม” ในสถานที่ซึ่งลับจากตาผู้คนแทน

“ติดยาหรือเปล่า” เป็นคำพูดแรกที่ผู้ศึกษาถูกถามในขณะที่ห้อมล้อมไปด้วยเจ้าหน้าที่หลายคนในห้องที่ปิดมิดชิดคับแคบสาขตาจากภายนอก และยังไม่ทันที่จะได้รับคำตอบใดๆผู้ศึกษาที่ถูกค้นตัว และทำให้เจ้าหน้าที่ทราบจากบัตรประจำตัวว่าผู้ศึกษามีสถานภาพเป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ซึ่งคำขู่ต่อมาที่ผู้ศึกษาได้ยินก็คือ “เอ็งหมดอนาคตแน่ ไม่ต้องเรียนแล้ว นี่เป็นคดีอาญา ข้อหาพยายามฆ่า” และจากนั้นผู้ศึกษาที่ถูกส่งตัวไปทำประวัติ พิมพ์ลายนิ้วมือ และส่งตัวเข้าห้องขังด้วยกระบวนการอันรวดเร็ว เยี่ยงผู้กระทำผิดร้ายแรงต่อสังคม

เมื่อเข้ามาในห้องซึ่งตั้งโต๊ะไว้เป็นครั้งแรกในชีวิตของผู้ศึกษา ความรู้สึกที่เกิดขึ้นก็คือ ความสับสน ความกลัว ความกังวล ภายใต้อาณัติที่ที่อยู่ในความนึกคิดอันถูกปลูกฝังขัดเกลามา ตั้งแต่จำความได้ว่ามีไว้สำหรับ “คนไม่ดี” โดยเฉพาะ ดังนั้นคนไม่ดีที่อยู่ข้างในก็อาจจะทำได้ทุกอย่างต่อผู้อื่น โดยไม่สนใจถึงกฎกติกาใดๆ นอกจากนี้อีกหนึ่งความรู้สึกที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับความรู้สึกขั้นต้นก็คือ ผู้ศึกษาได้คิดและทบทวนเหตุการณ์ว่าตอนนี้กำลังเกิดอะไรขึ้น ซึ่งจำได้ว่า ก่อนหน้านั้นผู้ศึกษากำลังจะกลับบ้าน ไปเจอครอบครัว พี่เพื่อนๆ แต่ตอนนี้กำลังจะหมดอนาคตการเป็นนักศึกษา ภายใต้อาณัติของจำ ถูกกักขังและอาจกลายเป็นอาชญากร ด้วยคดีพยายามฆ่าที่ร้ายแรงเกินจริง

“ไอน้อง โคนคดีอะไรมาวะ” เป็นเสียงที่เรียกสติของผู้ศึกษาให้กลับมาสู่ร่างอีกครั้งหนึ่ง ผู้ศึกษามองไปที่ชายแก่คนหนึ่งอายุราว 60 ปีซึ่งถูกขังอยู่ก่อนหน้าที่ผู้ศึกษาจะเข้ามา พร้อมทั้งตอบกลับไ้ว่า ขับรถชนตำรวจมาครับ และยังไม่ทันสิ้นเสียงตอบของผู้ศึกษา เสียงหัวเราะจากผู้ต้องหาคนอื่นๆ ที่เหลือก็ดังลั่นห้องขัง “น่าจะชนมันแรงๆ ชนยังงี้ แรงหรือเปล่า” ชายแก่ถามขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ผู้ศึกษาจึงเล่าเหตุการณ์ทั้งหมดให้ฟังซึ่งก็ได้รับความสนใจจากผู้ต้องหาคนอื่นๆ อย่างมากและดูจาก สีหน้า ท่าทาง ทำให้ผู้ศึกษาคิดในใจว่าผู้ต้องหาเหล่านี้ดูเป็นมิตร กว่าที่คาดคิดไว้มาก แต่หลังจากนั้นไม่นาน ชายแก่ก็บอกให้ผู้ศึกษาขึ้นชั้น และให้ผู้ต้องหาที่เหลือซึ่งเป็นชายหนุ่มอีกสามคนเข้ามาคั่นตัว โดยให้เหตุผลว่าเพื่อความปลอดภัย กลัวผู้ศึกษาจะมีอาวุธเข้ามาทำร้ายผู้อื่น แต่ผู้ศึกษาไม่เชื่อเช่นนั้นเพราะภายหลังจากการคั่นตัวผู้ศึกษาก็ถูกยึดเข็มขัดพร้อมทั้งเงินที่ติดตัวมาอีกเล็กน้อยไป และแม้ว่าผู้ศึกษาจะไม่ยินยอม พร้อมใจ แต่ก็ต้องให้เหตุการณ์เป็นไปตามนั้น เพราะหากจะขัดขึ้นก็ไม่เห็นว่ามีอำนาจกฎหมายใดๆ หรือมีใครที่จะคุ้มครอง ดูแลหรือรับประกันได้ว่าผู้ศึกษาจะมีความปลอดภัยอย่างแท้จริง โดยเฉพาะเมื่อถูกคิดป้ายไ้ว่าเป็น “ผู้กระทำความผิด” ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกว่าถูกลดคุณค่าของความเป็นคนลง ถูกเอาเปรียบ กดขี่ ไร้อำนาจต่อรอง และหากเป็นไปได้ อาจจะหนีบฉวยใช้ อำนาจทุกรูปแบบที่มี เพื่อให้พ้นออกไปจากห้องขัง หรืออย่างน้อยขณะที่อยู่ในนี้ก็ต้องการให้ผู้อื่นช่วยเหลือ ไม่สามารถข่มขู่ ชูครี๊ด เอาไร้อำนาจเปรียบได้ตามอำเภอใจ

อย่างไรก็ตามการถูกจองจำจากอำนาจที่ผู้ศึกษาก็ไม่แน่ใจว่ามีความยุติธรรมและอยู่ภายใต้การรับรองของกฎหมายหรือไม่ ก็สิ้นสุดในเวลาประมาณห้าชั่วโมง เมื่อทางบ้านของผู้ศึกษาทราบข่าว และด้วยระบบการจัดการปัญหาภายใต้บริบทอำนาจของสังคมไทยบางประการ ผู้ศึกษาจึงได้รับการปล่อยตัวกลับไปสู่สถานภาพของพลเมือง “ปกติ” และนักศึกษาตามเดิม เหมือนว่าในวันดังกล่าวมิได้มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น แต่ทั้งนี้การที่ผู้ศึกษาเกิดความรู้สึก ไร้อิสราภาพ ไร้อำนาจ ความมั่นคงปลอดภัย ไร้อำนาจการต่อสู้ต่อรอง ไร้อำนาจยุติธรรม ผู้ศึกษายังคงจำความรู้สึกต่างๆ

เหล่านั้นได้ดี และคิดว่าผู้คนในกรอบกำแพงอย่างเรือนจำก็อาจมีความรู้สึกไม่น้อยไปกว่ากัน แต่อาจแตกต่างกันที่แต่ละคนจะมีวิธีการ ต่อสู้ ต่อรอง ขัดขืนกับอำนาจนั้นอย่างไร เมื่อต้องใช้ชีวิตตั้งแต่ตื่นกระทั่งเข้านอนภายใต้สถาบันแห่งการลงทัณฑ์ของสังคมแห่งนี้

2.2 โลกและโรคหลังกำแพง

งานศึกษาเรื่องเพศสัมพันธ์ของผู้ต้องขังและเอชไอวี: ปฏิบัติการเพื่อตำแหน่งแห่งที่ภายใต้อาณานิคมเรือนจำในครั้งนี้ มีจุดเริ่มต้นมาจากการที่ผู้ศึกษาได้เข้าทำงานในสถาบันวิจัยแห่งหนึ่งโดยบทบาทและหน้าที่รับผิดชอบส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มผู้ใช้ยาเสพติดประเภทชนิดฉีด กลุ่มผู้เสพยาบ้า กลุ่มเยาวชน และโรคเอดส์ จากประสบการณ์ในการทำงานขั้นต้นด้วยเหตุนี้เองผู้ศึกษาจึงได้มีโอกาสดำเนินเข้าไปเก็บข้อมูลในเรือนจำภายใต้โครงการวิจัยอันเกี่ยวข้องกับปัญหาโรคเอดส์ภายในเรือนจำซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างกรมราชทัณฑ์และองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่ง และแม้ว่างานวิจัยนี้จะมุ่งเน้นในการสอบถามข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ของเรือนจำเป็นหลักแต่ด้วยข้อตกลงและการออกแบบงานวิจัยทำให้ทีมงานเก็บข้อมูลทั้งหมด รวมทั้งผู้ศึกษามีความจำเป็นที่จะต้องเข้าไปทำการเก็บข้อมูลภายในอาณานิคมเรือนจำ

ก่อนที่จะไปเก็บข้อมูล ซึ่งประกอบไปด้วยเรือนจำที่มีความมั่นคงสูงของประเทศไทยหลายแห่ง มีการประชุมทีมงานวิจัย โดยเจ้าหน้าที่จากกรมราชทัณฑ์ได้กล่าวถึงกฎระเบียบ ข้อห้ามในเรือนจำโดยมีประเด็นเน้นย้ำคือ ต้องอยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุม ห้ามเดินไปไหนเองโดยลำพัง ห้ามพกเครื่องมือสื่อสาร ห้ามรับฝากของหรือเอกสารใดๆจากผู้ต้องขัง ที่สำคัญต้องแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อย และสวมกางเกงขายาวซึ่งจะเป็นการแยกความแตกต่างได้อย่างชัดเจนระหว่างผู้ต้องขังกับบุคคลภายนอก

วันแรกที่ได้เข้าสู่เรือนจำ ในฐานะนักวิจัย ผู้ศึกษารู้สึกตื่นเต้นเป็นอย่างมากที่จะได้เห็นโลกอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งแม้ว่าจะเคยได้ยินแต่เรื่องเล่าเกี่ยวกับสถานที่ดังกล่าวมาตั้งแต่เด็ก หากแต่ไม่เคยได้เข้าไปเห็นด้วยตา สัมผัสกับอารมณ์ ความรู้สึกและผู้คนภายใต้อาณานิคม เมื่อไปถึงเรือนจำและดำเนินการเรื่องเอกสารต่างๆบริเวณสำนักงานหน้าเรือนจำเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุมได้ให้ผู้ศึกษาและทีมงานวิจัย ฝากเครื่องมือสื่อสาร รวมทั้งสิ่งอื่นๆที่ติดตัวมาไว้ภายนอกอนุญาตให้ติดตัวเข้าได้เพียงกระดาษและปากกาซึ่งเป็นเครื่องมือในการบันทึกข้อมูล จากนั้นเจ้าหน้าที่ของเรือนจำก็ได้พาผู้ศึกษาและทีมวิจัยไปหยุดรออยู่หน้าประตูขนาดใหญ่ ซึ่งประตูนั้นจะมีช่องเล็กๆสำหรับพูดคุยระหว่างผู้ที่ควบคุมประตูด้านในและด้านนอก และไม่อนุญาตให้ประตูหลัก

ขนาดกว้างพอดีตัวที่ซ่อนอยู่กับประตูใหญ่ก็ได้เปิดออก ซึ่งเมื่อก้าวข้ามประตูเข้าไปก็ถือได้ว่าเป็น การเข้าสู่เรือนจำที่น้อยคนจะได้เข้ามา หากไม่มีบทบาทและหน้าที่อันเกี่ยวข้อง

เมื่อผ่านประตูชั้นแรก สิ่งต่อมาที่ผู้ศึกษาพบก็คือ ทางเดิน อันมุ่งตรงไปยังประตูชั้นที่สอง รอบๆทางเดินจะมีไม้ดอกไม้ประดับที่ได้รับการดูแลอย่างดี ซึ่งไม่เหมือนกับภาพที่ผู้ศึกษาวาด เอาไว้ก่อนหน้านี้ และเมื่อสุดทางเดินเจ้าหน้าที่ก็ได้พาผู้ศึกษาผ่านประตูอีกชั้นหนึ่งซึ่งมีลักษณะ คล้ายกับประตูแรกแต่เล็กกว่า และหลังจากผ่านประตูนี้เข้าไปสิ่งที่พบก็คือ อาคารขนาดเล็กและใหญ่ หลายหลัง บริเวณโดยทั่วไปดูสะอาดตา ห้างออกไปไม่กี่กิโลเมตรก็ขึ้นขอบเขตโดยใช้แนวรั้วตาข่าย เหล็กซึ่งภายในนั้นมีผู้ต้องขังอยู่หลายคน บางคนคุยกัน บางคนอยู่ลำพังและหลายคนก็ได้จ้องมอง มาที่ตัวผู้ศึกษาราวกับว่าเป็นสิ่งแปลกปลอมของเรือนจำ

ภายใต้สายตาที่มองผู้ศึกษาอย่างแปลกแยก ขณะเดียวกันผู้ศึกษาก็เป็นฝ่ายที่แอบจ้องมอง กลับด้วยโดยผู้ศึกษาสังเกตว่าแต่ละคนจะสวมเสื้อผ้าที่แตกต่างกันไป ผู้ต้องขังมิได้สวมชุดลาย ตารางขาวดำดังที่ผู้ศึกษาคิดไว้ แต่สิ่งหนึ่งที่เหมือนกันคือทุกคนจะสวมกางเกงขาสั้น ทั้งนี้กางเกง ขาสั้นของบางคนก็ถูกตัดเย็บมาอย่างดี แต่อีกจำนวนไม่น้อยก็ดูเหมือนว่ากางเกงที่พวกเขาใส่ อาจจะเคยเป็นกางเกงขาวมาก่อน แต่ถูกฉีกหรือตัดขาออกไปเพื่อให้กลายเป็นกางเกงที่มีลักษณะ ตามกฎระเบียบเรือนจำ

เจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุมผู้ต้องขังได้พาทีมวิจัยเข้าไปยังอาคารชั้นเดียว ที่มีลักษณะเปิดโล่ง จากนั้นก็มีผู้ต้องขังสองคนได้นำน้ำดื่มมาบริการ ผู้ศึกษารับน้ำมาดื่มแล้วกล่าวขอบคุณ แต่ยังไม่ทัน ได้กล่าวประโยคอื่นใดอีกผู้ต้องขังทั้งสองคนก็เดินออกไปจากอาคาร สวนทางกับเจ้าหน้าที่ของ เรือนจำอีก 2 คนที่เดินทางมาสมทบ และเริ่มต้นกล่าวกับทีมวิจัยว่าเรือนจำแห่งนี้ เคยมีเหตุการณ์ ผู้ต้องขังแหกคุกมาแล้วครั้งหนึ่ง ในตอนนั้นเจ้าหน้าที่ถูกผู้ต้องขังจับเป็นตัวประกัน เพื่อต่อรองขอ รอดในการหลบหนี ดังนั้นจึงขอให้ทีมวิจัยปฏิบัติคนให้อยู่ในกฎกติกาที่เคยบอกไว้อย่างเคร่งครัดเพื่อ ความปลอดภัย จากนั้นเจ้าหน้าที่ทั้งสามคนที่ถือกระบองไม้ในมือก็ได้พาไปชม “แดน” ต่างๆซึ่ง แดนนี้เองจะเป็นบริเวณที่แต่ละเรือนจำจัดสรรให้ผู้ต้องขังทำกิจกรรมเฉพาะอย่าง โดยแต่ละแดน จะมีกำแพงหรือรั้วตาข่ายเหล็กกัน และมีประตูเชื่อมแต่ละแดนเข้าด้วยกัน โดยมีผู้ต้องขังที่เรือนจำ เห็นว่ามี “ความประพฤติดี” ถูกแต่งตั้งให้คอยควบคุมผู้ที่เข้า ออก ประตู ผ่านแดน

เจ้าหน้าที่เรือนจำได้พาทีมวิจัยไปเยี่ยมชม แคนสุทกรรมซึ่งเป็นบริเวณสำหรับทำอาหาร แคนที่เป็นโรงงานสำหรับฝึกอาชีพ แคนพยาบาล แคนสำหรับซักล้าง อาบน้ำ โดยทุกแดนที่มี ผู้ต้องขังอยู่ที่ทีมวิจัยก็จะถูกมองอย่างสนใจ แต่ไม่มีใครเข้าไปใกล้ทีมเนื่องจากมีเจ้าหน้าที่คอยควบคุม อยู่ ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ยังได้อธิบายเพิ่มเติมในเรื่องแดนอีกว่าจะถูกใช้ในการแบ่ง ผู้ต้องขังออกเป็น กลุ่มๆอีกด้วย เช่น ตามความร้ายแรงของคดี ผู้ต้องขังที่เข้ามาใหม่หรือคดียังไม่สิ้นสุด กับผู้ต้องขัง

ที่อยู่ระหว่างการรับโทษ หรือแม้กระทั่งผู้ที่ถูกมองว่าเป็นผู้มีพฤติกรรมทางเพศ “เบี่ยงเบน” บางเรือนจำก็จะจัดให้มีแดนเฉพาะด้วย โดยสำหรับเรือนจำนี้ไม่มีแดนเฉพาะในเรื่องเพศสภาพ แต่เมื่อถึงเวลานอนจะมีการแยกห้องนอนให้ผู้ที่มีบทบาทที่เรือนจำเห็นว่าเบี่ยงเบนไปจากเพศชาย “ปกติ” ไปนอนรวมกัน โดยให้เหตุผลว่าเพื่อป้องกันการทะเลาะวิวาทแย่ง “น้อง” ระหว่างผู้ต้องขังและป้องกันปัญหาเรื่องเพศสัมพันธ์ซึ่งอาจนำไปสู่การติดเชื้อเอชไอวีในเรือนจำ

แดนพยาบาลเป็นพื้นที่หนึ่งที่ทีมวิจัยและผู้ศึกษาสนใจเป็นพิเศษเพราะเป้าหมายในการเข้ามาครั้งนี้ก็เพื่อการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการติดเชื้อเอชไอวีในเรือนจำ ผู้ศึกษาได้รับข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ในสถานพยาบาลภายในเรือนจำว่า เรือนจำส่วนมากจะมีแต่เจ้าหน้าที่พยาบาลปฏิบัติงานอยู่ แต่ส่วนน้อยเท่านั้นที่จะมีแพทย์ประจำ นอกจากนี้เวชภัณฑ์และอุปกรณ์ทางการแพทย์ต่างๆก็ขาดแคลน เพราะมักมีจำนวนผู้ต้องขังป่วยจำนวนมาก เกินกว่างบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนในกรณีที่ผู้ป่วยมีอาการหนัก การส่งตัวผู้ต้องขังออกไปรักษายังโรงพยาบาลนอกเรือนจำก็เป็นเรื่องระเบียบปฏิบัติที่ยากลำบาก อีกทั้งต้องมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุมไปด้วยทำให้เรือนจำก็ต้องสูญเสียกำลังความมั่นคง ดังนั้นเตียงผู้ป่วยในสถานพยาบาลจึงเต็มไปด้วยผู้ต้องขังจำนวนมาก และจากการสังเกตของผู้ศึกษาพบว่า มีผู้ป่วยจำนวนหนึ่งที่ถูกแยกเตียงและมีห้องเฉพาะ ซึ่งการสอบถามเจ้าหน้าที่ในส่วนของสถานพยาบาลได้รับคำตอบว่า ผู้ต้องขังเหล่านี้ติดเชื้อวัณโรค จึงต้องแยกรักษา เพราะหากปะปนกับผู้ป่วยทั่วไปอาจทำให้ผู้ต้องขังคนอื่นๆติดเชื้อได้ เพราะเชือนี้สามารถแพร่กระจายทางอากาศ ทันทีที่ได้ยิน ผู้ศึกษาเกิดความรู้สึกว่าตนเป็นผู้มีความเสี่ยงอย่างยิ่งเพราะผู้ศึกษากำลังป่วยเป็นไขหวัดและอยู่ใกล้กับผู้ติดเชื้อ และคิดเองไปว่าหากยืนอยู่ต่อไปอาจติดเชื้อวัณโรคได้จึงเดินออกมาจากบริเวณดังกล่าว อย่างไรก็ตามในขณะที่พยายามเดินหลีกเลี่ยงไปดูบริเวณอื่นๆของสถานพยาบาล ผู้ศึกษาก็เกิดความสงสัยว่าแล้วผู้ที่มีความจำเป็นต้องคลุกคลีอยู่กับผู้ป่วยวัณโรคเหล่านี้มันได้แก่ผู้ต้องขังคนอื่นๆ หรือแม้กระทั่งเจ้าหน้าที่ของเรือนจำมีโอกาสนในการรับเชื้อและติดเชื้อนี้หรือไม่ ซึ่งจากการสอบถามเพิ่มเติมจากเจ้าหน้าที่ในสถานพยาบาลก็ทำให้ทราบว่าผู้ที่มีภูมิคุ้มกันเป็นปกติ ไม่บกพร่องก็จะมีโอกาสนในการติดเชื้อวัณโรคน้อย อย่างไรก็ตามภายในเรือนจำส่วนมาก ผู้ต้องขังจะอยู่กันอย่างแออัด โดยเฉพาะเวลานอน นอกจากนี้กำแพงเรือนจำรอบๆบริเวณก็สูงมากและมีลักษณะทึบ ทำให้อากาศไม่ถ่ายเท ดังนั้นเรือนจำหลายแห่งในปัจจุบันจึงมีการแพร่ระบาดของวัณโรคสูง และทั้งนี้วัณโรคยังเป็นโรคหนึ่งในจำนวนโรคฉวยโอกาสของการติดเชื้อเอชไอวีอีกด้วย และเมื่อผู้ต้องขังที่ป่วยด้วยวัณโรคมีอาการทรุดหนักลง จำเป็นที่จะต้องมีการเจาะเลือดเพื่อตรวจรักษาตามการแพทย์ ส่วนใหญ่ก็จะพบว่าผู้ป่วยเหล่านี้ติดเชื้อเอชไอวีแทบทั้งสิ้น

เอชไอวีเป็นเสมือนเบื้องหลังของวัณโรคและอาการเจ็บป่วยอื่นๆของผู้ต้องขังในเรือนจำ เพราะเชื้อเอชไอวีทำให้ภูมิคุ้มกันโรคของผู้ต้องขังบกพร่องลง ทำให้มีโอกาสติดเชื้อโรคอื่นๆได้ง่าย

โดยสาเหตุที่ผู้ต้องขังติดเชื้อเอชไอวีนั้น ผู้ศึกษาได้ข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุมและเจ้าหน้าที่ด้านการรักษาพยาบาลในเรือนจำว่า ผู้ต้องขังส่วนหนึ่งก่อนเข้าสู่เรือนจำเป็นผู้ใช้ยาเสพติดชนิดฉีด จึงเป็นไปได้ว่าการใช้เข็มฉีดยาร่วมกันก่อนเข้าสู่เรือนจำทำให้กลุ่มนี้มีอัตราการติดเชื้อสูง กลุ่มต่อมาคือผู้ต้องขังที่ชอบสีกลาย ซึ่งพบว่าในเรือนจำมีการลักลอบสีกกันมาก การใช้เข็มสีกที่ไม่สะอาดร่วมกันอาจเป็นสาเหตุหนึ่ง และประการที่สำคัญที่สุดคือเพศสัมพันธ์ภายในเรือนจำซึ่งแม้ว่าเรือนจำจะมีมาตรการในการควบคุมแต่เรื่องดังกล่าวก็ยังคงเกิดขึ้น ในประเด็นนี้เจ้าหน้าที่สถานพยาบาลท่านหนึ่งเล่าให้ผู้ศึกษาฟังว่าในเรือนจำมีการให้ความรู้เรื่องโรคเอดส์และการติดเชื้อเอชไอวีเป็นประจำ เจ้าหน้าที่หลายคนก็มีการเฝ้าระวัง เดือน ปรามอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังมีองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ เข้ามารับผิดชอบกิจกรรมในเรื่องดังกล่าว อย่างไรก็ตามเพศสัมพันธ์ในเรือนจำก็ยังคงเกิดขึ้น หรือแม้กระทั่งการแอบซื้อและขายบริการทางเพศของผู้ต้องขัง

หลังจากการร่วมโครงการวิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลในเรือนจำอีกหลายแห่ง ผู้ศึกษาพบว่า การติดเชื้อเอชไอวีของผู้ต้องขังในหลายเรือนจำมาจากสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งอันได้แก่การมีเพศสัมพันธ์ระหว่างผู้ต้องขังภายในเรือนจำ และทั้งที่เรือนจำภายใต้มุมมองทางการแพทย์และการสาธารณสุขของไทยก็มีความพยายามในการป้องกันแก้ไขปัญหานี้มาตลอด แต่เหตุใดปัญหาดังกล่าวยังคงดำรงอยู่

2.3 ทวนของผู้ศึกษา

ในงานศึกษาครั้งนี้ เบื้องต้นผู้ศึกษาได้ออกแบบและวางแผนการเก็บข้อมูลโดยการขออนุญาตเข้าไปทำการสังเกต สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเชิงลึกทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการกับผู้ต้องขังและเจ้าหน้าที่ที่มีประสบการณ์อันเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศสัมพันธ์และโรคเอดส์ในเรือนจำอย่างมีส่วนร่วม และแม้ว่าผู้ศึกษาจะมีประสบการณ์ในการเข้าไปทำงานวิจัยโดยใช้วิธีสังเกตและสัมภาษณ์ในเรือนจำมาแล้วซึ่งครั้งนั้นเป็นการศึกษาวิจัยโดยมีเจ้าหน้าที่จากภาคส่วนต่างๆ ของเรือนจำเป็นผู้ให้ข้อมูล แต่สำหรับการพูดคุยโดยลำพังอย่างเป็นทางการกับผู้ต้องขัง ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักในงานศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษายังไม่มีประสบการณ์เช่นนั้น และแม้ว่าผู้ศึกษาจะต้องพบปะ ติดต่อกับสื่อสาร กับกลุ่มคนที่มักได้รับการเบียดขับให้อยู่ในส่วนชายขอบของสังคม อาทิ กลุ่มผู้ใช้ยาเสพติด กลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวี กลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากมีอาชีพเป็นนักวิจัยภายใต้สถาบันวิจัยแห่งหนึ่ง แต่สำหรับกลุ่มผู้ต้องขังผู้ที่อยู่ภายใต้อำนาจของเรือนจำอันมีลักษณะเป็นสถาบันเบ็ดเสร็จ มีสังคมวัฒนธรรม มีศัพท์ภาษา เฉพาะของคนนั้นมิใช่เรื่องง่ายที่จะทำความเข้าใจ หากไม่มีบทบาทและสถานะภาพที่เกี่ยวข้องกับเรือนจำ

สำหรับนักศึกษา งานศึกษาในครั้งนี้เริ่มต้นจากทุนที่ถือครองอยู่อันหมายถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีมาก่อนหน้านี้ ผู้ศึกษานึกถึง “แม่ค” ซึ่งเป็นวัยรุ่นชายคนหนึ่ง อายุประมาณ 24 ปี โดยผู้ศึกษารู้จักแม่คจากประสบการณ์การทำงานส่วนตัวอันเกี่ยวข้องกับเยาวชนและยาบ้า และจากนั้นมาแม่คก็มีสถานภาพและบทบาทในการเป็นทั้ง น้อง ผู้ช่วย เพื่อน และครู ของผู้ศึกษา อย่างไรก็ตาม ต่อมาแม่คก็ถูกจับกุมดำเนินคดีข้อหาเมียเสพติดไว้ในครอบครองจึงทำให้แม่คถูกศาลตัดสินจำคุกที่เรือนจำแห่งหนึ่ง

เพื่อการพบปะพูดคุยกับแม่ค ขณะที่แม่คอยู่ในเรือนจำผู้ศึกษาจึงต้องแสดงตัวเป็น “ญาติ” และนำตัวเองเข้าสู่กระบวนการเยี่ยมญาติซึ่งต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบต่างๆที่เรือนจำวางไว้ เช่นเดียวกับญาติของผู้ต้องขังคนอื่นๆ อย่างไรก็ตามนอกจากการพูดคุยสอบถามความเป็นอยู่ในฐานะญาติคนหนึ่งแล้ว จุดประสงค์ในการไปเยี่ยมแม่คประการต่อมาก็คือเพื่อพูดคุยถึงความเป็นไปได้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นในการเข้าไปทำงานศึกษาวิจัยในเรือนจำเนื่องจากเรือนจำที่แม่คถูกคุมขังอยู่ยังเป็นเรือนจำที่ผู้ศึกษาคาดว่าจะใช้เป็นพื้นที่ศึกษาอีกด้วย โดยเมื่อไปถึงผู้ศึกษาพบว่า มีผู้คนมาเยี่ยมญาติเป็นจำนวนมาก จนสถานที่ซึ่งทางเรือนจำจัดไว้ให้ไม่เพียงพอ บางคนจึงไปนั่งรอได้ร่มไม้ บันได ทางเดิน เพื่อรอการประกาศเรียกชื่อเข้าเยี่ยมญาติของตน ญาติของผู้ต้องขังหลายคนที่มีของฝากมาด้วยก็จะทำการฝากของกับเจ้าหน้าที่เพื่อผ่านกระบวนการตรวจสอบและฝากเข้าไปในเรือนจำ บางคนไม่มีของฝากก็นำเงินมาเข้า “บู้ค” หรือบัญชีส่วนตัวของผู้ต้องขังเพื่อฝากให้ผู้ต้องขังเอาไว้ใช้ซื้อของในร้านค้าสวัสดิการ ดังนั้นญาติจึงถือได้ว่ามีส่วนสำคัญและมีผลตั้งแต่เรื่องกำลังใจ การอยู่กิน ความเป็นอยู่ ซึ่งส่งผลถึงอำนาจการต่อรองของผู้ต้องขังภายในเรือนจำด้วย

หลังจากที่กรอกเอกสารและรอการเรียกชื่อประมาณสามชั่วโมง ผู้ศึกษาก็ได้เข้าไปเยี่ยมญาติตามประสงค์ เจ้าหน้าที่ของเรือนจำจะพาญาติของผู้ต้องขังเดินเรียงแถวเข้าไปตามทางเดินแคบๆ ในขณะที่เดียวกันก็จะมีญาติที่หมดเวลาเยี่ยมเดินเรียงแถวสวนทางออกมา ทั้งนี้ระยะเวลาในการเยี่ยมนั้นทางเรือนจำจะให้เวลาประมาณ 5 - 10 นาที ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าในวันนั้นมีญาติมารอคิวเยี่ยมผู้ต้องขังมาก น้อย เพียงใด หากมีญาติมารอมากเวลาในการเยี่ยมก็จะลดลง

เมื่อเดินเข้าไปถึงในส่วนที่เรือนจำจัดไว้เพื่อเยี่ยมผู้ต้องขัง ญาติหลายคนได้มุ่งตรงไปยังห้องเยี่ยมซึ่งด้านหน้าห้องจะมีกระจกขนาดใหญ่และมีลูกกรงเหล็กอยู่ด้านหลังติดกับแผ่นกระจก และทั้งนี้ในระยะห่างกันประมาณ 1 เมตรที่กระจกจะถูกเจาะเป็นรูเล็กๆหลายรูให้เสียงลอดผ่านได้ไว้สำหรับให้ญาติและผู้ต้องขังพูดคุยกัน ญาติที่เดินไปถึงก่อนก็จะจับจองรูที่อยู่ใกล้พร้อมทั้งโบกมือเรียกผู้ต้องขังที่อยู่ภายในห้องกระจกเข้ามาพูดคุย แต่ด้วยความตื่นเต็นประกอบกับเป็นการเยี่ยม

ญาติครั้งแรกของผู้ศึกษา แม่ซึ่งอยู่ในห้องกระจกเมื่อสังเกตเห็นผู้ศึกษายืนอยู่ด้วยกิริยาที่ “ไม่เป็นงาน” แม่จึงเป็นฝ่ายโบกมือเรียกผู้ศึกษาให้เข้ามาคุยกันแทน

“นี่ใคร มาได้ยังไงเนี่ย” เป็นคำทักทายคำแรกที่แม่พูดกับผู้ศึกษา จากนั้นผู้ศึกษาจึงถามถึงความ เป็นอยู่ของแม่ซึ่งก็ได้รับคำตอบว่า “สบายดี” และด้วยเวลาอันจำกัดอย่างมาก ผู้ศึกษาจึงได้แต่เพียงเกริ่นนำวัตถุประสงค์ในการมาหาแม่ครั้งนี้และบอกกับแม่ว่าจะมาเยี่ยมใหม่

ผู้ศึกษาไปเยี่ยมแม่อีกหลายครั้งและจากการประติดประต่อ การพูดคุยกับแม่ทำให้ได้ ข้อมูลว่าผู้ต้องขังในกลุ่มเพื่อนๆ ของแม่ซึ่งแม่เรียกว่า “กะเทย” ส่วนใหญ่เมื่ออยู่ในเรือนจำทุกคน ล้วนแล้วแต่จะมีความสัมพันธ์กับผู้ต้องขังชายด้วยกันแทบทั้งสิ้น แม่เล่าว่ากะเทยถ้าอยู่ในนี้ จะ สบายกว่าอยู่ข้างนอกเพราะจะมีแต่ผู้ชายมาเอาใจ หากคนไหนสวยมีหน้าอกคล้ายผู้หญิงก็จะเป็นที่ หมายปองของผู้ต้องขัง กะเทยในนี้จึงแข่งกันสวย มีการทาลิปสติก บางคนก็มีหน้าอกโดยการแอบ ทานยาคุมกำเนิด สำหรับผู้ชายก็ได้ประโยชน์จากกะเทยคือเรื่องทางเพศ

หลังจากนั้นประมาณไม่นานแม่ก็ฟื้นโทษและได้รับการปล่อยตัวทำให้ผู้ศึกษามีเวลาคุย กับแม่มากขึ้น โดยไม่ต้องเกาะกระจกของห้องเยี่ยมญาติอีกต่อไป อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาต้องการ ข้อมูลเชิงลึกและข้อมูลที่มาจากผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลาย อีกทั้งต้องการเข้าไปเห็นส่วนอื่นๆ ภายใน เรือนจำเป้าหมายก่อนที่จะมีการขออนุญาตเข้าไปเก็บข้อมูลอย่างเป็นทางการ จึงปรึกษากันและได้ วางแผนว่าแม่และผู้ศึกษาจะกลับเข้าไปที่เรือนจำอีกครั้งหนึ่งแต่ครั้งนี้ทั้งสองคนจะเข้าไปในฐานะ ของญาติผู้ต้องขังในงาน “วันพบญาติ”

2.4 วันพบญาติ

วันพบญาติเป็นวันสำคัญมากสำหรับญาติพี่น้องและผู้ต้องขังในรอบปี เนื่องจากผู้ต้องขัง และญาติจะสามารถอยู่ด้วยกันได้อย่างใกล้ชิด ไม่มีกระจก ไม่มีกรง ของห้องเยี่ยมมาขวางกั้น ญาติ จะได้เข้าไปภายในเรือนจำเพื่อพบกับผู้ต้องขัง ภายใต้ขอบเขตข้อกำหนดของเรือนจำ นอกจากนี้ ญาติและผู้ต้องขังยังมีเวลาอยู่ด้วยกัน 2 – 3 ชั่วโมงอันถือได้ว่าเป็นเวลานานที่สุดที่จะได้ใกล้ชิดกัน ในรอบปี ดังนั้นวันพบญาติเรือนจำจึงเต็มไปด้วยญาติพี่น้องราวกับเป็นงานเทศกาลที่สำคัญยิ่งของ เรือนจำ และเมื่อกำหนดงานวันพบญาติมาถึงแม่ได้นัดหมายผู้ศึกษาให้เข้าไปเยี่ยม “เจ” ซึ่งเป็น เพื่อนคนหนึ่งของแม่ที่ยังคงถูกจองจำอยู่ในเรือนจำพื้นที่ศึกษา โดยหลังจากที่ดำเนินเรื่องเอกสาร เสร็จ แม่ ผู้ศึกษา และแม่ของเจ ก็ได้รับอนุญาตให้เข้าไปเยี่ยมเจได้ ซึ่งการเข้าไปในเรือนจำครั้งนี้ผู้ ศึกษา รู้สึกว่ามีความแตกต่างจากครั้งก่อนๆ แม้ว่าจะเคยเข้าไปในเรือนจำหลายแห่งแล้ว แต่ครั้งนี้

การเข้าไปไม่ได้มีสถานะที่จะถูกให้ความสำคัญเป็นพิเศษ จากทั้งเจ้าหน้าที่และผู้ต้องขังเหมือนดั่ง บทบาทของนักวิจัยที่เคยได้รับ หากแต่ครั้งนี้ผู้ศึกษาเป็นเพียงญาติคนหนึ่งของผู้ต้องขังเท่านั้น

เมื่อถึงกำหนดเวลาประตูของเรือนจำอันขวางกั้นความสัมพันธ์ระหว่างโลกภายในและ ภายนอกได้เปิดขึ้น ญาติพี่น้องของผู้ต้องขังจำนวนมากที่ได้รับอนุญาตถูกกำหนดให้เดินผ่านช่อง ประตูเล็กๆอย่างเบียดเสียดทีละคน ไปสู่ทางเดินแคบๆซึ่งจะมีเจ้าหน้าที่เรือนจำคอยตรวจถึงของ ต้องห้าม อาทิ อาวุธ ยาเสพติด และของเยี่ยมบางอย่างที่ญาตินำมาด้วยแล้วเจ้าหน้าที่เรือนจำ พิจารณาว่าไม่อนุญาตให้นำเข้า ในขั้นตอนนี้แม่ของเจและ ผู้ศึกษาถูกตรวจค้นจากเจ้าหน้าที่อย่าง เข้มงวด สำหรับแม่คนนอกจากจะถูกตรวจค้นอย่างเข้มงวดไม่น้อยไปกว่ากันแล้วยังถูกล้อจาก เจ้าหน้าที่เรือนจำหลายคนที่ย้ำแม่คิดว่าออกไปแล้วทำไมถึงอยากจะทำกลับมาอยู่ที่นี่อีก ซึ่งแม่ก็ ได้แต่ยิ้มไม่ตอบอะไร

ทางเรือนจำได้ใช้ใต้ถุนของอาคารเป็นที่พบปะระหว่างญาติและผู้ต้องขังซึ่งปกติจะใช้ เป็นที่ประชุมหรือจัดกิจกรรมต่างๆของผู้ต้องขังเพราะมีพื้นที่กว้างใหญ่ แม่ก็บอกกับผู้ศึกษาว่า คำนับนจะเป็นเรือนนอนและโรงงานฝึกอาชีพของผู้ต้องขังซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายห้อง นอกจากนี้ยังมี ห้องขังของนักโทษเด็ดขาดมีอัตราโทษสูงจะถูกควบคุมตัวอยู่ด้านบนสุดของอาคาร แม่ก็เล่าว่า ผู้ต้องขังกลุ่มนี้บางคนจะถูกไต่สวนเวลาเดินไปมาจะมีเสียง พวกนี้ไม่ต้องฝึกอาชีพ ไม่ต้องเข้าร่วม กิจกรรม เพราะจะถูกขังอยู่ตลอดเวลา นอกจากเวลาอาบน้ำเท่านั้นที่จะได้ลงมาด้านล่าง พวกนี้จึงมี ผิวขาวซีดเพราะไม่โดนแสงแดด

เมื่อญาติพี่น้องทยอยเข้ามาถึงใต้ถุนอาคาร ต่างคนต่างจับจองพื้นที่ของตนบนผืนสื่อกัน ทางเรือนจำปูไว้ให้ จากนั้นเจ้าหน้าที่เรือนจำได้กล่าวต้อนรับ ชี้แจง เน้นย้ำเรื่องอาวุธ และยาเสพติด ว่าหากพบที่ผู้ต้องขังคนใดจะถูกลงโทษขั้นรุนแรง หลังจากกล่าวจบเจ้าหน้าที่ได้เปิดประตูที่กั้น ระหว่างใต้ถุนอาคารกับอีกแดนหนึ่งซึ่งมีผู้ต้องขังมารออยู่ก่อนหน้าแล้ว และทันทีที่เจพบแม่ทั้ง สองได้โผล่เข้ากอดกัน เช่นเดียวกับผู้ต้องขังและญาติพี่น้องคนอื่นๆ ทำให้เกิดเสียงดังและเกิดความ ชุลมุนไปชั่วขณะ จากนั้นทั้งผู้ต้องขังและญาติจึงค่อยๆนั่งลงตามพื้นที่ที่ได้จับจองไว้เพื่อ รับประทานอาหารร่วมกัน อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าเจและแม่จะไม่สนใจอาหารที่เตรียมมามากมาย แต่ทั้งคู่ต่างพูดคุย ถามไถ่ถึงความ เป็นอยู่ซึ่งกันและกันอย่างออกรส

ภายใต้สถานการณ์ผู้ศึกษาทราบว่าคือเวลาที่ผ่านไปแต่ละนาทีระหว่างญาติและผู้ต้องขัง ในวันนี้มีค่าอย่างมากจนไม่กล้าจะสอดแทรกเรื่องงานของผู้ศึกษาซึ่งหากจะกล่าวไปก็เป็นเรื่อง ส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับเจและแม่ อย่างไรก็ตามเมื่อสบโอกาสแม่ก็ได้แนะนำผู้ศึกษากับเจ ผู้ ศึกษาจึงได้แนะนำตนเองพร้อมทั้งบอกถึงวัตถุประสงค์คร่าวๆ ว่าต้องการเข้ามาศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง เพศสัมพันธ์และโรคเอดส์ที่เกิดขึ้นภายในเรือนจำ

“ตายกันเยอะที่ เพื่อนหลายคนก็ไปเพราะเอดส์ ทั้งข้างในและข้างนอก แต่ในนี้ส่วนใหญ่วเวลาตายเค้าไม่บอกว่าเป็นหรือ” คำตอบจากเจสตอบรับกับข้อมูลที่ผู้ศึกษาเคยได้รับจากเจ้าหน้าที่ด้านการรักษาพยาบาลในหลายๆ เรือนจำที่เคยเข้าไปและทำให้ผู้ศึกษารู้สึกมีความหวังขึ้นมาว่าอย่างน้อยก็มีผู้ให้ข้อมูลเพิ่มขึ้นอีกคนหนึ่ง จากนั้นเจได้ถามผู้ศึกษาว่าจะเข้ามาเก็บข้อมูลเมื่อใด หากจะใช้แบบสอบถามเจก็ยินดีจะไปช่วยแจกให้ เพราะเจเคยทำแบบนี้มาเยอะ โดย “นาย” ซึ่งเจหมายถึงเจ้าหน้าที่ของเรือนจำมักจะเอาแบบสอบถามมาฝากเจไปถามกลุ่มเพื่อนๆ ผู้ต้องขังบ่อยครั้ง ซึ่งผู้ศึกษาตอบเจว่างานของผู้ศึกษาไม่ได้ใช้แบบสอบถามแต่จะเป็นการพูดคุยสนทนากัน มีการสังเกตในกิจกรรมต่างๆ ของผู้ต้องขัง และบางครั้งอาจเป็นพูดคุยในลักษณะส่วนตัว ซึ่งหลังจากที่เจได้ยินก็บอกว่าในเรือนจำชายแห่งนี้ คงทำได้ยาก หากมีบุคคลภายนอกเข้ามาตลอดเวลาที่อยู่ในเรือนจำจะต้องมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุมติดตามไปด้วยเสมอทุกที่เพื่อความปลอดภัย แต่ส่วนใหญ่คนที่เข้ามาสัมภาษณ์จะถูกจัดที่นั่งอยู่ใกล้ๆ กับสำนักงาน มีเจ้าหน้าที่คอยประกบโดยไม่ได้รับอนุญาตให้เดินไปไหนมาไหนหากไม่มีความจำเป็นอื่นใด และด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้ต้องขังเห็นแล้วไม่กล้าเข้ามาคุย บางคนก็ไม่อยากคุยด้วย เพราะส่วนมากไม่อยากยุ่ง ไม่อยากตอบ กลัวมีปัญหา กลัวว่าคำพูดเหล่านั้นอาจส่งผลกระทบต่อตน ในขณะที่เดียวกันนายบางคนก็กลัวเช่นกัน กลัวจะเดือดร้อน เพราะบางอย่างในนี้พูดได้ แต่หลายอย่างก็พูดไม่ได้ บอกไม่ได้ และหากเป็นการคุยในลักษณะสองต่อสองระหว่างผู้ต้องขังกับผู้ศึกษาจึงเป็นไปได้ อย่างน้อยต้องมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุมอยู่ด้วย นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลก็จะถูกคัดเลือกคัดกรองมาโดยเจ้าหน้าที่เพื่อให้แน่ใจได้ว่าเป็นผู้มีความประพฤติดี จะไม่สร้างปัญหาที่เสี่ยงต่อความมั่นคง ปลอดภัย หรือให้ข้อมูลที่ออกไปแล้วส่งผลกระทบต่อเจ้าหน้าที่และผู้ต้องขังในเรือนจำ

หลังจากได้ยินคำบอกเล่าของเจทำให้ผู้ศึกษาเริ่มรู้สึกหนักใจ เพราะการเข้าถึงข้อมูลตามที่คิดไว้เบื้องต้นกำลังเกิดปัญหา ยังมีหลายสิ่งที่คุณศึกษาไม่รู้ ไม่ทราบไม่เข้าใจอีกหลายประการ ในแง่มุมที่ร้ายแรงที่สุด งานศึกษานี้อาจเป็นไปได้ และต้องสิ้นสุดเพียงเท่านี้ ทันใดนั้นเสียงประกาศจากเจ้าหน้าที่เรือนจำว่า “หมดเวลาเยี่ยม” ก็ก้องดังไปทั่วบริเวณใต้ถุนอาคาร ทันทีที่ได้ยินผู้ต้องขังและญาติต่างโผล่เข้ามาสวมกอดกันอย่างไม้อายใคร บรรยากาศจากความชื่นใจที่ญาติและผู้ต้องขังได้พบหน้ากันได้พูดคุย ได้รับประทานอาหารร่วมกัน เปลี่ยนเป็นความเศร้า โศกเข้ามาแทนที่ เสียงร้องไห้ระงมอื้ออึงดังขึ้นอีกครั้ง เจและแม่กอดกันร้องไห้ โดยมีแม่คั่งน้ำตาคลออยู่ใกล้ๆ แม่บอกกับเจว่าให้ออดทน เพราะแม่มาเยี่ยมบ่อยไม่ได้ ซึ่งเจก็ได้แต่พยักหน้ารับคำ และยืนขึ้นพร้อมกับหอบถุงของเยี่ยมไปใหญ่ไปเข้าแถวตอนลึกเรียงหนึ่ง กับผู้ต้องขังคนอื่นๆ แล้วเดินออกทางประตูเดิมที่เดินเข้ามา ส่วนญาติก็เดินเรียงแถวออกอีกทางหนึ่งพร้อมทั้งตรวจและคืนเอกสารแก่

เจ้าหน้าที่เพื่อยืนยันว่าเป็นคนเดียวกันกับคนที่ขออนุญาตเข้ามา ป้องกันการสลับตัวระหว่างญาติและผู้ต้องขัง

เมื่อออกมาสู่ภายนอกเรือนจำ แม่ของเจได้ขอบคุณแม่คที่เป็นธุระด้านเอกสารในการเข้าเยี่ยมต่างๆ ให้ อีกทั้งไม่ลืมที่จะฝากให้แม่คช่วยมาเยี่ยมเจ เนื่องจากแม่อยู่ไกลจากเรือนจำ การเดินทางมาจึงไม่สะดวก ซึ่งแม่คก็รับปาก และได้กล่าวลาพร้อมทั้งแยกออกมากับผู้ศึกษา โดยในขณะนั้นผู้ศึกษากำลังรู้สึกสับสนและคิดถึงหนทาง อันมีคมนที่รออยู่ในการเข้ามาเก็บข้อมูลในเรือนจำ ทั้งนี้เพราะความยากลำบากมิใช่วิธีการที่จะเข้ามาทำการศึกษาในเรือนจำ หากแต่ว่าข้อมูลที่ได้นั้นจะเป็นอย่างไร ในเมื่อทั้งผู้ศึกษาและผู้ให้ข้อมูลต่างต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่ภายใต้การเฝ้ามองจับจ้องอยู่ตลอดเวลา

2.5 ข้อจำกัดของการศึกษาในเรือนจำ

การไปเยี่ยมเจในวันพบญาติดูเหมือนว่าผู้ศึกษาได้พบปัญหาต่อวิถีวิทยาในการศึกษาเพิ่มขึ้นไปอีกเพราะก่อนหน้านี้ได้ปรึกษาถึงความไปได้ต่อการเข้ามาเก็บข้อมูลในเรือนจำกับเจ้าหน้าที่สายการแพทย์ระดับสูงของกรมราชทัณฑ์ที่ผู้ศึกษามีความสนิทคุ้นเคย ก็ได้รับคำแนะนำเบื้องต้นว่ามีขั้นตอนในการพิจารณาขออนุญาตเข้ามาเก็บข้อมูลอย่างเข้มงวด ทั้งนี้เนื่องจากเรือนจำประกอบด้วยกำแพงสูง และยังมีระเบียบภายในรวมถึงมีกฎการเข้าออกอย่างเคร่งครัด ผู้ไม่มีบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจึงเป็นการยากที่จะเข้ามา หรือแม้แต่ผู้ที่อยู่ภายในก็เชื่อว่าจะไปไหนมาไหนได้อย่างเสรี เพราะไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่เรือนจำหรือผู้ต้องขังก็ล้วนแล้วแต่ถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ตลอดจนพื้นที่เฉพาะของตน ดังนั้นการที่คนภายนอกเข้าไปจึงกลายเป็นเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อระบบความมั่นคง เนื่องจากต้องสูญเสียกำลังเจ้าหน้าที่เพื่อคอยดูแลความปลอดภัย หรือแม้กระทั่งในบางครั้งกิจกรรมประจำวันภายในเรือนจำอาจถึงขั้นต้องมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อคงไว้เรื่องความปลอดภัย เพราะในเรือนจำเต็มไปด้วยผู้ต้องขังซึ่งสังคมระบุไว้ว่าเป็น “บุคคลอันตราย” อาจเกิดเหตุการณ์ไม่คาดฝันได้ทุกเมื่อ เช่น การจับบุคคลภายนอกที่เข้าไปเป็นตัวประกัน เป็นต้น

การที่ใครก็ตามที่จะเข้าไปในเรือนจำ ไม่ว่าจะเป็นการดูงาน การศึกษาวิจัย จำเป็นต้องทำเรื่องขออนุญาตเพื่อให้เรือนจำเตรียมพร้อมต่อการเข้าไปของบุคคลภายนอก และโดยเฉพาะงานศึกษาวิจัยที่ผู้ศึกษาต้องเข้า ออก เรือนจำเป็นเวลาต่อเนื่องกันยาวนาน ย่อมส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของเรือนจำอย่างมาก นอกจากนี้ผู้ที่เกี่ยวข้องก็จะพิจารณาถึงหัวข้องานศึกษาวิจัย คำถามแบบสอบถาม ที่อาจส่งผลกระทบต่อผู้คนในเรือนจำ ซึ่งมีผลต่อการอนุญาตให้เข้าไปด้วย

ด้วยข้อจำกัดหลายประการที่เกิดขึ้นต่อการเข้าไปเก็บข้อมูลในเรือนจำ ผู้ศึกษาจึงได้ ทบทวนงานวิจัยต่างๆอันเกี่ยวข้องกับเรือนจำซึ่งพบว่าในเรื่อง “คุกกับคน อำนาจและการต่อต้าน ชักขึ้น” สายพิณ สุพุทธมงคล ได้กล่าวถึงการขออนุญาตเข้าไปเก็บข้อมูลในเรือนจำว่า โดยทั่วไป กรมราชทัณฑ์จะอนุญาตเฉพาะงานวิจัยที่เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ซึ่งจะต้องมีการตรวจสอบ ข้อคำถามก่อน จากนั้นเมื่อผู้ต้องขังตอบคำถามเสร็จ เจ้าของงานวิจัยจึงจะไปรับแบบสอบถามคืนได้ ที่กรมราชทัณฑ์ แต่การเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยตนเองโดยไม่ใช้แบบสอบถามของสายพิณก็ยังสามารถ มีทางเป็นไปได้ เนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นเรือนจำหญิงซึ่งในทางกลับกันสายพิณเล่าว่าหากเป็นการ สัมภาษณ์ผู้ต้องขังในเรือนจำชาย เธอย่อมได้รับการปฏิเสธจากเจ้าหน้าที่ทันทีเพราะไม่ว่าจะเป็น ใคร หรือมีสถานภาพใด การเข้าไปในเรือนจำชายนั้นมีความอันตรายสูงกว่าเรือนจำหญิงมาก

เมื่อได้รับอนุญาตให้เข้าไปเก็บข้อมูลในเรือนจำสายพิณ เล่าว่า ก่อนเข้าและออกจาก เรือนจำพื้นที่ศึกษาทุกครั้ง ต้องลงชื่อในสมุดลงชื่อ รับบัตร และแสดงสิ่งของที่ให้นำเข้าไปอัน หมายถึงกระดาษกับปากกาเพื่อจดบันทึก ทั้งนี้เรือนจำได้จัดพื้นที่ว่างโล่งบริเวณหน้าเรือน รักรักษาการไว้ให้ซึ่งสายพิณได้พูดถึงตำแหน่งแห่งที่ในฐานะนักวิจัยว่าต้องนั่งอยู่ที่โต๊ะเป็นส่วน ใหญ่ เพราะไม่ได้รับอนุญาตให้เดินไปคูหรือพูดคุยกับผู้ต้องขังคนอื่นที่ไม่ได้แจ้งกับเจ้าหน้าที่ฝ่าย ปกครองเอาไว้ก่อน ดังนั้นข้อมูลส่วนมากจึงมาจากการสัมภาษณ์และสังเกต สำหรับการมีส่วนร่วม อันเป็นวิธีวิทยาในการตรวจสอบข้อมูล ด้วยข้อจำกัดของเรือนจำซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่มีความ เฉพาะเจาะจงของอำนาจ แม้ต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบของเรือนจำอย่างเคร่งครัดทำให้ไม่สามารถ ร่วมกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้ต้องขัง ตามที่คาดหวังไว้ (นอกจากจะต้องกลายเป็นผู้ต้องขัง เสียเอง) แต่นั่นก็ถือได้ว่าเป็นส่วนร่วมประการหนึ่งที่ผู้ศึกษาและผู้คนภายใต้อาณาบริเวณต้องอยู่ ภายใต้อำนาจของเรือนจำเหมือนกัน

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “คุกหญิงกับการเลื่อนไหลและหลากหลายของเพศสภาพ” ของ ศิริจินดา ทองจินดา เป็นอีกงานศึกษาหนึ่งที่ได้ขออนุญาตเข้าไปเก็บข้อมูลในเรือนจำและถูกตรึงไว้ ด้วยกฎระเบียบของ “คุก” ไม่ต่างไปจากสายพิณมากมายนัก อย่างไรก็ตาม การเข้าไปเก็บข้อมูลใน พื้นที่ศึกษาของศิริจินดา ดูราวกับว่าพื้นที่ดังกล่าวจะมีความเคร่งครัดหรือมีกฎระเบียบต่อคนนอกใน ฐานะนักวิจัยที่ผ่อนปรนกว่าในงันศึกษาของสายพิณ ทั้งนี้ศิริจินดาเล่าว่าทุกๆวันเมื่อเข้ามาใน เรือนจำ เจ้าหน้าที่จะพามาที่ “โรงเรียน” ซึ่งเป็นตึกสองชั้น โดยชั้นบนเป็นห้องเรียน สำหรับชั้นล่าง จะแบ่งเป็นสองส่วนคือ สำนักงานและห้องสมุด ซึ่งบริเวณหน้าห้องสมุดจะมีม้าหินอ่อนเรียงรายอยู่ 3-4 ตัว พื้นที่ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ คือส่วนหนึ่งของอาณาบริเวณที่ศิริจินดาได้รับอนุญาตให้อยู่ได้ใน ระหว่างการเก็บข้อมูล โดยม้าหินอ่อนและในห้องสมุดคือพื้นที่ส่วนใหญ่ที่ศิริจินดาเลือกใช้ในการ พุดคุยกับผู้ให้ข้อมูลของเธอ

ในช่วงแรกศิริจินดาจำเป็นต้องสนทนากับผู้ให้ข้อมูลจากคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ แต่ในเวลาต่อมาก็เป็นการบอกต่อจากคนหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง ซึ่งส่งผลให้มีทั้งผู้ให้ข้อมูลที่ศิริจินดาเรียกหา กับผู้ให้ข้อมูลที่เรียกหาศิริจินดา หรือบางครั้งก็มีการสัมภาษณ์ในลักษณะสนทนากลุ่มโดยไม่มีเจ้าหน้าที่เรือนจำร่วมด้วย ซึ่งเป็นไปไม่ได้ที่จะเกิดขึ้นในคุกชาย อย่างไรก็ตาม ศิริจินดาที่รู้สึกถึงความไร้อิสระ โดยกล่าวถึงกรณีที่ต้องไปเข้าห้องน้ำจะต้องมีผู้ต้องขังหรือเจ้าหน้าที่เดินไปส่ง ขณะที่ผู้ต้องขังไม่ต้องมีใคร “คุม” ไปห้องน้ำ สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ศิริจินดารับรู้ว่าคุณในสถานะนักวิจัยและคนนอกก็เป็นสิ่งที่จะต้องถูกควบคุม

จากงานศึกษาของสายพิณและศิริจินดาที่กล่าวถึงประสบการณ์ในการเข้าไปเก็บข้อมูลในเรือนจำ เมื่อรวมกับข้อมูลในวันพบญาติของเจ อีกทั้งเจ้าหน้าที่ของกรมราชทัณฑ์หลายคนที่คุณศึกษาสนทนาด้วย การเข้าไปเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ อย่างมีส่วนร่วมในเรือนจำตามแนวทางที่วางไว้เบื้องต้นในงานศึกษาเรื่อง “เพศสัมพันธ์ของผู้ต้องขังและเอชไอวี: ปฏิบัติการเพื่อตำแหน่งแห่งที่ภายใต้อาณาบริเวณเรือนจำ” น่าจะประสบปัญหาหลายประการ เพราะแม้พื้นที่ในงานศึกษาจะเป็นเรือนจำและมีตัวอย่างของผู้ที่เคยเข้าไปเก็บข้อมูลในอาณาบริเวณดังกล่าวมาแล้ว แต่ทั้งนี้เรือนจำแต่ละแห่งก็มีบริบทที่แตกต่างกันออกไป เช่น บางแห่งก็เป็นเรือนจำที่มีความมั่นคงสูง มีระเบียบเคร่งครัด บางแห่งก็มีการผ่อนปรน ทั้งนี้เป็นไปตามลักษณะของผู้ที่ถูกคุมขังภายใน เช่น หากเป็นผู้ต้องขังที่มีโทษสูง ระบบความมั่นคง ระบบรักษาความปลอดภัย ของเรือนจำ ก็จะสูงไปด้วย เรือนจำที่คุมขังผู้เสพยาเสพติดก็จะเน้นกระบวนการบำบัด เรือนจำวัยหนุ่ม สถานพินิจและคุ้มครองเด็กการควบคุม มาตรการต่างๆ ก็จะต่างจากเรือนจำทั่วไป เรือนจำชายและเรือนจำหญิง การควบคุมย่อมไม่เหมือนกัน โดยทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนส่งผลต่อผู้คนตลอดจน “คนนอก” ที่จะเข้าไปดำเนินกิจกรรมใดๆ ในเรือนจำ แต่ละเรือนจำย่อมมีวิถีทางในการควบคุมดูแล ให้ความปลอดภัยที่แตกต่างกัน ซึ่งในกรณีนี้เรือนจำเป้าหมายในการศึกษาเป็นเรือนจำชายซึ่งมีผู้ต้องขังที่โทษค่อนข้างสูงอยู่ภายใน มาตรการรักษาความมั่นคงของเรือนจำจึงต้องสูงตาม ดังนั้นการเข้าไปทำการศึกษาวิจัยในเรือนจำลักษณะดังกล่าวด้วยตนเอง โดยการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้ต้องขัง การปล่อยให้ผู้ศึกษาอยู่ตามลำพังอย่างเป็นส่วนตัวกับผู้ต้องขัง การเดินไปมาภายในเรือนจำ หรือการกระทำใดๆ ก็ตามภายในเรือนจำโดยขาดเจ้าหน้าที่ควบคุมดูแลแม้กระทั่งช่วงขณะหนึ่งจึงเป็นไปได้เลย ซึ่งเรื่องนี้ก็ได้รับการยืนยันจากเจและเจ้าหน้าที่ของกรมราชทัณฑ์

ประการต่อมาเนื่องจากเรื่องที่คุณศึกษาสนใจเป็นประเด็นที่ค่อนข้างอ่อนไหวเพราะเกี่ยวข้องกับเพศสัมพันธ์ซึ่งนำไปสู่การติดเชื้อเอชไอวี และทั้งนี้เพศสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นก็จะเป็นในเรือนจำที่กำหนดให้แยกคุมขังเฉพาะเพศชาย ซึ่งตามมุมมองสังคมทั่วไปการมีเพศสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนรักเพศเดียวกัน ได้ถูกตีตราว่าเป็นสิ่งที่ “ไม่ปกติ” อันเบี่ยงเบนออกไปจากมาตรฐาน

หรือบรรทัดฐานของสังคม ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะหาผู้ให้ข้อมูลในเรือนจำชายพื้นที่ศึกษาซึ่งพร้อมและยินยอมเปิดเผยเรื่องราวดังกล่าวผ่านเรื่องเล่าของตน หากไม่รู้จัก คุณเคย มีความไว้วางใจ เชื่อใจในตำแหน่งแห่งที่ของผู้ศึกษาว่าจะไม่ส่งผลกระทบใดๆ ต่อผู้ให้ข้อมูล แต่ทั้งนี้หนทางหนึ่งที่น่าจะเป็นไปได้ก็คือ การใช้อำนาจของผู้มีตำแหน่งแห่งที่เหนือกว่าในอาณาบริเวณเรือนจำ อาทิ คำสั่งของเจ้าหน้าที่ฝ่ายควบคุมเพื่อเลือกสรรผู้ต้องขังมาให้ข้อมูลแก่ผู้ศึกษา อย่างไรก็ตามปฏิบัติการดังกล่าวเป็นวิธีการที่ผู้ศึกษาขอปฏิเสธ

การมีเพศสัมพันธ์ในกลุ่มคนรักเพศเดียวกัน ในขณะที่สังคมภายนอกคิดตราว่าเป็นผู้เบี่ยงเบน แต่สำหรับภายใต้อาณาบริเวณเรือนจำ กระทำการดังกล่าวถือได้ว่าผู้ปฏิบัติทำผิดและฝ่าฝืน “กฎของเรือนจำ” อันมีผลให้อาจต้องโทษตามกฎหมายระเบียบที่ได้กำหนดไว้ ดังนั้นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลกับผู้ศึกษาในเรื่องนี้ได้ย่อมเป็นผู้ที่ถูกจับตามองและอาจถูกตั้งข้อสงสัยว่าเป็นผู้กระทำการหรือมีส่วนรู้เห็นในเรื่องดังกล่าว และทั้งนี้การพบกันระหว่างผู้ให้ข้อมูลกับผู้ศึกษา ไม่สามารถกระทำได้ในทางลับ เพราะเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยและความมั่นคงในการดูแลจัดการภายในเรือนจำ ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะมีผู้สมัครใจให้ข้อมูลกับผู้ศึกษา หรือหากมีการมาพบกับผู้ศึกษาซึ่งเข้ามาวิจัยเรื่องเพศสัมพันธ์ในเรือนจำชายย่อมหมายความว่าผู้นั้นมีส่วนเกี่ยวข้องและรู้เห็นกับการกระทำที่ผิดกฎเรือนจำซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลได้

ด้วยข้อจำกัดหลายประการของอาณาบริเวณ อาทิ ความเป็นส่วนตัวในการสัมภาษณ์ การเลือกผู้ให้ข้อมูลหรือผลกระทบต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับผู้ให้ข้อมูล ระบบความมั่นคงความปลอดภัยของเรือนจำ และข้อปลีกย่อยอื่นๆ ดังนั้นการเข้าไปทำการศึกษาด้วยวิธีการสัมภาษณ์ในเรือนจำชายซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายจึงมีความเป็นไปได้น้อยมาก ซึ่งทางออกสุดท้ายที่ผู้ศึกษาได้รับคำแนะนำก็คือให้ขออนุญาตหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและฝากแบบสอบถามเข้าไปในเรือนจำแทนการเข้าไปด้วยตนเอง อย่างไรก็ตามด้วยข้อคำถามในการศึกษาที่ไม่อาจจะหาคำตอบได้ด้วยวิธีการดังกล่าว เนื่องจากประเด็นความสนใจในเรื่องเพศสัมพันธ์ของผู้ศึกษาเป็นประเด็นที่มีความอ่อนไหว มีความเป็นส่วนตัวสูง อีกทั้งยังเป็นเรื่อง “ผิดปกติ” ในมุมมองของผู้คนในสังคมส่วนใหญ่ การได้มาซึ่งข้อมูลจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความคุ้นเคย ปฏิสัมพันธ์อันดี ความไว้วางใจ ระหว่างผู้ศึกษากับผู้ให้ข้อมูล ซึ่งในที่นี่การเข้าไปเก็บข้อมูลในเรือนจำไม่สามารถทำได้

2.6 เรื่องเล่าของผู้ต้องขังและวิธีวิทยาในการศึกษา

“รอให้ออกไปก่อน อยากรู้อะไรจะเล่าให้ฟังหมดเลยเพราะข้างนอกไม่มีนาย” คำพูดของผู้ต้องขังคนหนึ่งที่ได้ให้คำแนะนำหลังจากที่ผู้ศึกษาได้เข้าไปเยี่ยมในเรือนจำและปรึกษา

เกี่ยวกับข้อจำกัดในการเข้าไปเก็บข้อมูล และต่อมาประโยชน์เองได้นำมาสู่ช่องทางความเป็นไปได้ในการศึกษา กล่าวคือเมื่อมีข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลภายในเรือนจำผู้ศึกษาจึงได้ใช้แนวทางในการเข้าถึงข้อมูลโดยการสร้างความสัมพันธ์ การสังเกตและสัมภาษณ์จากผู้ต้องขังที่พ้นโทษคุมขังออกมาจากเรือนจำแทน เพราะวิธีวิทยานี้ผู้ศึกษาสามารถเลือกผู้ให้ข้อมูล ในขณะเดียวกันผู้ให้ข้อมูลก็สามารถเลือกข้อมูลที่จะให้กับผู้ศึกษาโดยไม่รู้สีกว่ากำลังถูกบังคับ หรือเป็นหน้าที่ที่ผู้ต้องขังจะต้องปฏิบัติจากคำสั่งของเจ้าหน้าที่ในเรือนจำ

ประการต่อมาภายนอกเรือนจำผู้ศึกษาสามารถสร้างความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ พุดคุยกับผู้ที่มิประสบการณ่ถูกคุมขังในเรือนจำได้อย่างเป็นการส่วนตัว ในประเด็นที่มีความอ่อนไหว เช่น เรื่องเพศสัมพันธ์ในเรือนจำ ซึ่งหากมีบุคคลอื่น ๆ ในการสัมภาษณ์ พุดคุยก็อาจมีผลกระทบเชิงลบต่อผู้ให้ข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นในเรือนจำหรือแม้แต่สังคมภายนอกก็ตาม

สำหรับผู้ให้ข้อมูลในงานศึกษาครั้งนี้ประกอบไปด้วย เจ้าหน้าที่และอดีตเจ้าหน้าที่ในเรือนจำฝ่ายต่างๆ และที่สำคัญคืออดีตผู้ต้องขังซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก 5 คน โดยในจำนวนนี้ 3 คนผู้ศึกษาได้ ทำความรู้จักคุ้นเคยตั้งแต่ยังไม่พ้นโทษออกมาจากเรือนจำโดยผ่านการแนะนำ ที่เริ่มต้นมาจากกลุ่มเพื่อนของแม่และเจ ซึ่งผู้ศึกษาได้ทำความรู้จักเบื้องต้นด้วยวิธีการ “เยี่ยม” และนำไปสู่การสัมภาษณ์ เก็บรวบรวมข้อมูลหลังจากพ้นโทษคุมขัง สำหรับ 2 คนต่อมาได้กลายมาเป็นผู้ให้ข้อมูลในงานศึกษาหลังจากพ้นโทษออกมาประมาณ 2 เดือนในเรือนจำเดียวกันกับผู้ให้ข้อมูล 3 คนแรก ด้วยการแนะนำต่อของ “บุญทิ้ง” เพื่อนรุ่นน้องในฐานะเครือข่ายการทำงานของผู้ศึกษาที่คนรอบข้างมักมองว่าเป็น “วัยรุ่นกลุ่มเสี่ยง” เนื่องจากเพื่อนหลายคนของบุญทิ้งล้วนแล้วแต่อยู่ในเรือนจำ ขณะที่บุญทิ้งยังไม่เคยถูกจองจำ แต่ก็ทราบความเป็นไปของเพื่อนกลุ่มเสี่ยงทั้งนอกและในกรอปรำแพงเป็นอย่างดี

เมื่อการศึกษาเปลี่ยนจากการศึกษาจากภายในกำแพงเรือนจำมาสู่เรื่องเล่าของผู้ต้องขัง แม้จะทำให้งานศึกษาสามารถดำเนินต่อไปได้ แต่ประเด็นต่อมาก็คือเรื่องเล่าของผู้ให้ข้อมูลจะมีความน่าเชื่อถือเพียงใดหากผู้ศึกษาขาดการมีส่วนร่วมในสถานการณ์นั้นๆ ซึ่งในเรื่องนี้เมื่อผู้ศึกษามุ่งเน้นประเด็นเรื่องเพศสัมพันธ์ที่นำไปสู่การติดเชื้อเอชไอวีในเรือนจำชาย จึงเป็นไปได้ที่จะมีโอกาสในการอยู่ร่วมกิจกรรมซึ่งเป็นเรื่องปกปิด ซ่อนเร้น และผิดต่อกฎของเรือนจำ และจากประสบการณ์ของผู้ศึกษาก่อนหน้านี้ในการเข้าไปทำงานวิจัยในเรือนจำชายหลายแห่งหรือแม้แต่เรือนจำพื้นที่ศึกษาในครั้งนี้ ด้วยกฎ ระเบียบ ระบบการรักษาความมั่นคงของเรือนจำพื้นที่ศึกษา การเข้าไปในเรือนจำเพื่อสังเกตบริบทต่างๆ ตลอดจนการมีส่วนร่วม โดยแท้จริงนั้นย่อมเป็นไปได้ อย่างไรก็ตาม อย่่างไรก็ตามข้อมูลที่ได้มานั้น ผู้ศึกษาได้ มีการเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งข้อมูลหลายแห่ง มีการทบทวนจากเอกสาร การสัมภาษณ์พุดคุยอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการจากผู้ที่มี

ประสบการณ์เคยเป็นผู้ต้องขังตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องหลายคน เพื่อถ่วงถ่วงข้อมูลภายใต้ความเชื่อที่ว่า “ความจริง” มีอยู่หลายชุด ขึ้นอยู่กับว่าเป็น “ความจริง” ของใครและ “ความจริง” ก็คือหนึ่งในกลยุทธ์ที่เป็นการนำเสนอตัวตนของปัจเจกและ การให้ความหมายต่อปฏิบัติการของผู้คนที่แตกต่างกัน ไปได้บริบทอาณาบริเวณ เรือนจำ

2.7 งานภาคสนาม: ที่มาของเรื่องเล่านอกกรอบกำแพง

งานภาคสนามของผู้ศึกษาเริ่มต้นขึ้นจากการสร้างเครือข่ายเพื่อติดตามผู้ต้องขังที่ได้รับการปล่อยตัวจากเรือนจำเป้าหมาย ซึ่งเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการนี้ประกอบไปด้วยตัวผู้ศึกษา เพื่อน พี่ น้อง อดีตผู้ต้องขังที่อยู่ภายนอกเรือนจำรวมถึงองค์กรและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดที่ผู้ศึกษารู้จักไม่ว่าจะเป็นในฐานะผู้ใช้ยา อดีตผู้ใช้ยา เพื่อร่วมกันค้นหาผู้ให้ข้อมูลในการศึกษารั้งนี้ ซึ่งทันทีที่ได้รับแจ้งจากเครือข่ายว่ามีผู้ต้องขังได้รับการปล่อยตัวออกจากเรือนจำเป้าหมาย ผู้ศึกษาก็จะส่งเครือข่ายเหล่านั้นซึ่งเป็นที่รู้จักหรือเป็นบุคคลที่ผู้ต้องขังไว้ใจให้ไปทาบตามเบื้องต้นก่อน และเมื่ออดีตผู้ต้องขังเหล่านั้นตอบรับด้วยความสมัครใจยินดีเป็นผู้ให้ข้อมูล ผู้ศึกษาก็จะนัดหมายเพื่อพบทำความรู้จักและอธิบายเกี่ยวกับงานศึกษาอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นจึงจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์เพื่อนำไปสู่การสัมภาษณ์เชิงลึกต่อไป ดังเช่น กรณีของ “ที” หนึ่งในผู้ให้ข้อมูลในการศึกษารั้งนี้

หลังจากที่ได้รับแจ้งจากแม่คซึ่งเป็นหนึ่งในเครือข่ายการทำงานของผู้ศึกษาว่าได้ทาบตาม “ที” เอาไว้และก็ได้มีการตอบรับเป็นอย่างดี ผู้ศึกษาจึงวางแผนที่จะไปพบกับที อย่างไรก็ตามก่อนที่จะไปพบที่ที่บ้านผู้ศึกษาได้เดินทางไปยังบ้านของแม่ค เพื่อพูดคุยซักถามข้อมูลเกี่ยวกับทีทั้งในเรื่องชีวิตส่วนตัวและการใช้ชีวิตในเรือนจำโดยละเอียดเท่าที่แม่คถือครองอยู่ ซึ่งจากเรื่องเล่าของแม่คผู้เคยถูกจองจำอยู่ในช่วงเวลาเดียวกับที ทำให้ผู้ศึกษาได้ฐานข้อมูลมาชุดหนึ่งเพื่อ การเข้าถึง การพูดคุยสนทนา การตั้งคำถาม ตลอดจนการตรวจสอบข้อมูล ก่อนที่จะพบเจอและเริ่มกระบวนการเก็บข้อมูลจากที

ผู้ศึกษาและแม่คเดินทางไปถึงบ้านของทีซึ่งห่างออกไปจากบ้านของแม่คประมาณ 40 กิโลเมตร โดยเมื่อไปถึงผู้ศึกษาพบทีนั่งเล่นอยู่หน้าบ้านกับ “เอฟ” ซึ่งเป็นเพื่อนสนิทของทีที่พันโทขออกจากรือนจำมาในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน และทั้งนี้บ้านของเอฟอยู่ไกล และเอฟก็มีความจำเป็นส่วนตัวบางประการทำให้ยังไม่พร้อมที่จะกลับบ้าน จึงมาขออาศัยอยู่ที่บ้านของที

การมาที่บ้านของทีในครั้งนี้ทำให้ผู้ศึกษาพบกลุ่มเป้าหมายใหม่ภายใต้ความคาดหวังว่าเขาเหล่านั้นจะกลายมาเป็นผู้ให้ข้อมูลในการศึกษา อย่างไรก็ตามในเบื้องต้นผู้ศึกษาก็ยังมิได้พูดคุย

ถึงประเด็นคำถามในการศึกษากับพวกเขาเหล่านั้นเพราะประเด็นคำถามส่วนมากเป็นเรื่องละเอียดอ่อนจึงต้องอาศัยความสัมพันธ์และบรรยากาศที่มีความเป็นส่วนตัว การพบปะในวันนี้จึงเป็นเพียงการแนะนำตัวว่าผู้ศึกษาเป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ซึ่งสนใจเรื่องราวชีวิตภายในเรือนจำและโรคเอดส์ ซึ่งแม็ค ที และเอฟ ก็เป็นบุคคลสำคัญที่จะให้ความกระจ่างในเรื่องนี้ได้เพราะเป็นผู้มีประสบการณ์ภายใต้อาณาบริเวณดังกล่าว จากนั้นเรื่องราวในวงสนทนาก็กลายเป็นการพูดคุยระหว่างแม็คและทีกับเอฟอย่างออกรส เพื่อย้อนความหลังครั้งที่พวกเขาเคยอยู่ในเรือนจำ รวมทั้งการถามถึงเพื่อน พี่ น้อง ที่ได้รับการปล่อยตัวออกมา ซึ่งผู้ศึกษาก็ได้ร่วมรับฟังและเก็บข้อมูลบางส่วนเพื่อมาใช้ในการศึกษาด้วย

หลังจากการสนทนาผ่านไปพอสมควร แม่ของทีก็ได้กลับมาที่บ้านพร้อมกับซื้ออาหารมื้อกลางวันกลับมาด้วย ผู้ศึกษาจึงได้เข้าไปแนะนำตัวกับแม่ของที แต่ทั้งนี้ผู้ศึกษาไม่ทราบว่าแม่ของทีจะรู้สึกเช่นไรหากผู้ศึกษาแนะนำตัวว่าเป็นนักศึกษาซึ่งกำลังสนใจเรื่องโรคเอดส์และชีวิตในเรือนจำของทีและเอฟ ดังนั้นจึงกล่าวแต่เพียงว่าเป็นนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ซึ่งสนใจศึกษาปัญหาด้านสุขภาพซึ่งมีทีกับเอฟเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เมื่อแม่ได้ยินดังนั้นก็ยิ้มแล้วชวนแม็คและผู้ศึกษารับประทานอาหารกลางวันด้วยกัน แต่ด้วยความเกรงใจผู้ศึกษาจึงกล่าวขอบคุณและขอตัวกลับพร้อมทั้งขอเบอร์โทรศัพท์ของทีกับเอฟและบอกว่าวันหลังจะมาใหม่

ผู้ศึกษาได้โทรศัพท์กลับไปหาทีตามเบอร์ที่ได้มาหลังจากนั้นสองวันเพราะต้องใช้เวลาในการติดตาม ค้นหา ทำความรู้จักกับผู้ให้ข้อมูลคนอื่นๆ อีกประการหนึ่งการโทรกลับไปหาในทันทีอาจทำให้ทีรู้สึกที่กำลังถูกแทรกแซงความเป็นส่วนตัวเร็วเกินไปจากผู้ศึกษาซึ่งที่ไม่เคยรู้จักและไม่เคยมีผลประโยชน์หรือความสัมพันธ์ใดๆ ต่อกันกันมาก่อน

เมื่อได้รับโทรศัพท์ผู้ศึกษาจึงแนะนำตัวอีกครั้งหนึ่งซึ่งทีก็ตอบรับว่าจำผู้ศึกษาได้ จากนั้นจึงเป็นการพูดคุยถามถึงช่วงเวลาและสถานที่ซึ่งทีสะดวกในการพูดคุยกับผู้ศึกษาและก็เช่นเดียวกันกับผู้ให้ข้อมูลคนอื่นๆ ที่มีความสะดวกที่จะพบกับผู้ศึกษาหรือแม้กระทั่งกลุ่มเพื่อนๆ ตั้งแต่เวลาเที่ยงเป็นต้นไป เพราะก่อนหน้านี้เป็นเวลานอนหลับพักผ่อนของทีหลังจากที่ออกเที่ยวตามสถานบันเทิงต่างๆ ในเวลากลางคืน ซึ่งทีใช้คำว่า “ออกสังคม”

เมื่อถึงวันและเวลาที่ได้นัดหมายกับทีผู้ศึกษาได้เข้าไปหาที่ที่บ้าน และหลังจากที่ทราบว่าที่ยังไม่ได้ทานข้าวกลางวันผู้ศึกษาจึงขออาสาเป็นนายทุน และการสร้างความสัมพันธ์พร้อมกับการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับอาณาบริเวณเรือนจำอย่างไม่เป็นทางการก็เกิดขึ้นในร้านอาหารแห่งหนึ่ง ซึ่งแม้ว่าในการสนทนาจะยังไม่มีการพูดถึงเรื่องเพศสัมพันธ์ แต่การพูดคุยในครั้งนี้รวมกับข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลจากแม็คและคนผู้มีประสบการณ์อื่นๆ ก็ช่วยให้ภาพมโนทัศน์ของเรือนจำที่ศึกษาจำชัดเจนขึ้น และหลังจากมื้ออาหารดังกล่าวก่อนแยกจากกันผู้ศึกษาได้นัดหมายวันเวลาที่จะพบกับ

ทีในครั้งต่อไปพร้อมทั้งบอกกับทีว่า หากมีเรื่องอะไร อยากเล่าอะไร หรือเคียดแค้นอะไร ก็โทรศัพท์ติดต่อผู้ศึกษาได้ ยกเว้นเรื่องเงินเพราะผู้ศึกษาก็เดือนร้อนในเรื่องนี้เช่นกันซึ่งหลังจากที่ได้ฟังก็หัวเราะและบอกว่าถ้ามีเพื่อนคนไหนได้รับการปล่อยตัวออกมาจากเรือนจำก็จะโทรมาแจ้งกับผู้ศึกษาให้ไปทำความรู้จักด้วย

ก่อนการนัดพบทีในครั้งต่อไปจะมาถึง ผู้ศึกษาได้รับโทรศัพท์จากทีว่าเอฟซึ่งเป็นเพื่อนของทีถูกรถชนและนอนพักรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลแห่งหนึ่ง ทีต้องการไปเยี่ยมอาการแต่ไม่มีรถจึงขอให้ผู้ศึกษาไปส่งซึ่งผู้ศึกษาก็ตอบรับและเมื่อไปถึงโรงพยาบาลผู้ศึกษาพบว่าเอฟยังคงนอนไม่ได้สติ โดยมีเพื่อนคนหนึ่งคอยดูแลอาการอยู่ ทั้งนี้ทีได้เล่าให้กับผู้ศึกษาฟังว่าในคืนที่ผ่านมาเอฟได้ออกไปเที่ยวกลางคืน ได้ดื่มเหล้าและทานยาบางอย่างเพื่อเพิ่มความสุข ขากลับด้วยอาการเมาจึงขี้จักรายยนต์ไปชนกับเกาะกลางถนน แต่โชคดีที่เพื่อนซึ่งไปเที่ยวด้วยกันตามมาพบจึงนำตัวส่งโรงพยาบาลและโทรบอกให้กับที

เวลาผ่านไปประมาณ 1 ชั่วโมงเอฟก็ยังคงไม่รู้สึกรู้สีกตัว ทีจึงชวนผู้ศึกษาไปที่สถานีตำรวจ โดยบอกว่ารถของทีซึ่งเอฟขี่ไปและประสบอุบัติเหตุอยู่ที่นั่น ซึ่งเมื่อไปถึงทีจึงแสดงหลักฐานการเป็นเจ้าของและขอรับรถกลับ แต่หลังจากความพยายามในการสตาร์ทอยู่หลายครั้งปรากฏว่าเครื่องยนต์สตาร์ทไม่ติด ทำให้ทีรู้สึกหงุดหงิดอย่างมากทั้งนี้เนื่องจากรถคันดังกล่าวเป็นรถที่แม่ของทีต้องใช้ไปทำงานในตอนเช้าของทุกๆ วัน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำให้รถกลับมาใช้งานได้โดยเร็วที่สุด

ทีและผู้ศึกษาช่วยกันจูงรถไปยังร้านซ่อม ซึ่งก็ใช้เวลาในการซ่อมหลายชั่วโมง จนทีรู้สึกเกรงใจและขอให้ผู้ศึกษากลับก่อน แต่ผู้ศึกษาไม่แน่ใจว่าจะซ่อมเสร็จทันหรือไม่และหากซ่อมไม่ได้ทีก็อาจมีปัญหาในการเดินทางกลับบ้านเพราะทีนี่ไกลจากบ้านของทีหลายสิบกิโลเมตร จึงรออยู่ต่อเป็นเพื่อนที่จมนรถซ่อมเสร็จซึ่งเป็นเวลาประมาณ 21.30 น. โดยก่อนแยกทางกันกลับบ้านทีได้พูดกับผู้ศึกษาว่า “ทำไมพีดีแบบนี้ ไม่ต้องคิดขนาดนี้ก็ได้อันนี้ช่วยมาทั้งวันเลยขอบคุณมากๆ”

จากเหตุการณ์วันนั้นผู้ศึกษาและทีก็มีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นขึ้น บางครั้งก็โทรศัพท์คุยกันบางทีผู้ศึกษาก็ไปพบทีที่บ้าน และในที่สุดทีก็ชวนผู้ศึกษาไปสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งทีเรียกที่นี่ว่า “เซฟเฮาส์” ซึ่งเป็นห้องเช่าที่ทีเช่าเอาไว้ ทีเล่าว่ารู้สึกปลอดภัยและเป็นส่วนตัวทุกครั้งที่มาอยู่ที่นี้ ทั้งนี้เมื่ออยู่ที่บ้านหรือในหมู่บ้าน ทีมักจะถูกรบกวนจากสายตาของผู้คนในฐานะของอดีต “คนคุก” และแฝงไว้ด้วยการตีตราในรูปแบบต่างๆ แต่การมาอยู่ที่นี้ซึ่งไกลจากบ้านของที ทำให้ไม่มีใครรู้จักและไม่สนใจว่าทีจะทำอะไร อย่างไร ดังนั้นการพบกับทีหลายๆ ครั้งต่อมาจึงเปลี่ยนมาที่เซฟเฮาส์ และพูดคุยในเรื่องส่วนตัวต่างๆ อาทิในเรื่องเพศสัมพันธ์ของผู้ต้องขังในเรือนจำหรือแม้กระทั่ง

เพศสัมพันธ์ของทีจึงเกิดขึ้นและกลายมาเป็นข้อมูลสำคัญในฐานะของเรื่องเล่าจากผู้ต้องขังนอกเรือนจำซึ่งใช้ในการศึกษาครั้งนี้

ที คือหนึ่งในอดีตผู้ต้องขังที่ผู้ศึกษาได้ติดตาม สร้างความสัมพันธ์ จนนำไปสู่การเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งในเรื่องบริบทเรือนจำและข้อมูลส่วนตัวเกี่ยวกับเพศสัมพันธ์ และทั้งนี้การเก็บข้อมูลส่วนใหญ่ผู้ศึกษาก็ได้ใช้กระบวนการในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลเช่นเดียวกับที่ บางกรณีผู้ศึกษาก็สามารถ พูดคุย สัมภาษณ์ เก็บข้อมูล จนถึงสิ้นสุดกระบวนการ แต่บางกรณีก็ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากการเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดและถูกจับกุมดำเนินคดีอีก บางคนก็หายไปจากบ้าน จนครอบครัวต้องฝากให้ผู้ศึกษาช่วยติดตาม บางคนก็เสียชีวิตก่อนวัยอันควร อย่างไรก็ตามเขาเหล่านั้นก็ต่างมีส่วนสำคัญในการช่วยเติมภาพมน โนทัศน์แก่ผู้ศึกษาว่าเรือนจำหาใช่แค่อาณาบริเวณที่ประกอบสร้างด้วยกำแพง หรือประตูเหล็กขนาดใหญ่ แต่ภายในกรอบกำแพงยังมี กฎกติกา มีวิถีชีวิต มีการต่อสู้ดิ้นรนของผู้คน และด้วยการที่พวกเขาเหล่านั้นมีประวัติการถูกจองจำจากสถานที่เดียวกัน ช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ดังนั้นยังผู้ศึกษาพบปะ พูดคุย กับเขาเหล่านั้นมากขึ้นเท่าใด ภาพเรือนจำก็ยิ่งชัดเจนขึ้น หลายครั้งที่ผู้ศึกษาชิมชั้รับเอาศัพท์ “ภาษาคุก” มาใช้ในการพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว ชื่อ ฉายา ของผู้ต้องขัง สถานที่ต่างๆ ในเรือนจำ ตลอดจนภาษาที่เข้าใจเฉพาะคนที่เคยอยู่ในเรือนจำ ถูกใช้ได้ตอบ ในการ ค้นหา เก็บรวบรวมข้อมูลหรือแม้กระทั่ง การตรวจสอบ จากเรื่องเล่าของเขาเหล่านั้น จนช่วงหลังๆ ที่ผู้ศึกษารู้จักพวกเขาหลายคนมากขึ้น มีข้อมูลต่างๆ มากขึ้น ในการสนทนากับผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่ง เขาได้พูดกับผู้ศึกษาว่า “พี่ปี้แกจ้ังรู้หลายอย่าง ยังกะเคยอยู่ในคุก ขาใหญ่คนไหนก็รู้จัก แบบนี้ค่อยคุยกันง่ายหน่อย”